

ÌFOJÚ ÀSÀ ÀWÙJỌ ŞÀTÚPALÈ ẸDAN NÍNÚ AWO ÒGBÓNI ÌBÍLÈ YORÙBÁ

Adébáyòwá Isiaka ALIMI-ADENIRAN

Federal College of Education, Abèòkúta
adebayowa506@gmail.com

Ayòdélé Solomon OYÈWÁLÉ

University of Lagos, Akòkà, Lagos
asoyewale@unilag.edu.ng

Ọladiípò AJÍBÓYÈ

University of Lagos, Akòkà, Lagos
oajiboye@unilag.edu.ng

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20767252>

Àṣamò

Awo Ògbóni jẹ egbẹ̀ ìmùlẹ̀-ajẹmósẹ̀ṣe àti àṣà Yorùbá. Ẹdan sì ni àmì ìmùlẹ̀ egbẹ̀ náà àti imọlẹ̀ tí wọn ń bọ. Ẹ́ṣe àtúpálẹ̀ Ẹdan Ògbóni ní ìbámu pẹ̀lú àṣà àwùjọ Yorùbá ni kókó àpilẹ̀kọ yí. Iṣẹ̀ yí mú àtúpálẹ̀ Ẹdan Ògbóni ní òkúnkúndùn kí àwọn tí wọn kí í ṣe ọmọ egbẹ̀ Ògbóni lè ní ọ̀yẹ̀ lórí bí Ẹdan tí ṣe pàtàkì tó àti iwúlò rẹ̀ nínú awo Ògbóni àti ní àwùjọ Yorùbá lápapọ̀. Tíòrì Ìfàmìparokò (Semiotics) ni a fi ṣe àtúpálẹ̀ iṣẹ̀ yí. Tíòrì Ìfàmìparokò jẹ̀ ilàṅà ìbáńisòrò láì ṣe àmúlò ọ̀rọ̀ ẹ̀nu. Àmì lílò pón-ń-bélé gégé bí ọ̀mọ̀ràn ilẹ̀ Amẹ́ríkà C. S. Pierce tí ṣe àgbékalẹ̀ iṣẹ̀ rẹ̀ ni a mú lò nínú iṣẹ̀ yí. Ọ̀nà tí a gbà ṣe àkójopọ̀ dẹ̀tà ni Ẹ́ṣe ìfọ̀rọ̀wánilẹ̀nuwò lódò àwọn àbẹ̀nà ìmò tí wọn jẹ ọmọ egbẹ̀ Ògbóni. Bákan náà ni a ṣe àmúlò àwọn ìwé àti jónà tí wọn wà ní àrọ̀wótó wa. Akáse, a tún ṣe àmúlò ẹ̀rọ ayélujára. Ábájáde iṣẹ̀ yí sáfihàn Ẹdan Ògbóni gégé bí abiyamọ̀ tí ó múlele nípa kí àwùjọ ọ̀mọ̀nìyàn ó lè máa dẹ̀ tàbí búrẹ̀kẹ̀ nítòrí kí ó má ba à parun. Iṣẹ̀ yí tún ṣe àfihàn idẹ̀ àti èlẹ̀ gégé bí irin tí wọn fí sẹ́dà Ẹdan Ògbóni.

Àwọn kókó ọ̀rọ̀: Ẹdan, Èlẹ̀, Ide, Irin, Ògbóni

1. Ifáára

Ọkan pàtàkì nínú egbẹ̀ awo ìbílẹ̀ Yorùbá ní Ògbóni. Ọ̀nà méjì tí awo Ògbóni pín sí ni ìbílẹ̀ tí wọn tún ń pè ní àbọ̀rìjìn (Aborigin Ogboni Fraternity (AOF)) àti ìgbàlódé tí wọn ń pè ní (Reformed Ogboni Fraternity (ROF)). Àwọn méjèjèjì ló ń ṣe àmúlò Ẹdan. Oríṣiríṣi irin ni wọn fí ń ṣe Ẹdan. Ẹdan tí wọn fí idẹ̀ ṣe wà, èyí tí wọn fí ọ̀jẹ̀ ṣe ń bẹ̀, èyí tí wọn fí bàbà ṣe àti èyí tí wọn fí èlẹ̀ tàbí irin dúdú ṣe tún jẹ̀ àrà ọ̀tò. Àwọn aṣudẹ̀ ni wọn ń fí idẹ̀ da Ẹdan. Àwọn àgbà ọ̀mọ̀ràn a sì máa fí ẹdan ṣe oríṣiríṣi nhkan tí wọn bá fẹ̀. Àwọn àgbà iṣẹ̀gùn a máa fí ẹdan ṣe arọ̀bì tàbí àgbélépòtá. Wọn tún máa ń ló ó fún àwùre àti oṣólẹ̀. Kódà o tún wúlò fún oògùn akòyà. Wọn máa ń fí ẹdan aṣọ̀bodè ni iloro ilú, lẹ̀nu odi abúlẹ̀ àti àwọn ọ̀nà àbáwọ̀letò gbogbo gégé bí àbò Inú àṣà àwùjọ Yorùbá náà ni gbogbo èyí tí jẹyọ.

Àfojúsùn iṣẹ̀ yí ni fifi ojú àṣà àwùjọ ṣe àtúpálẹ̀ Ẹdan nínú awo Ògbóni ìbílẹ̀ ni ilẹ̀ Yorùbá. Gégé bí Iléṣanmí (2013:73) tí ṣe àlàyé, Ẹdan ni àmì àti ọ̀rìṣà awo Ògbóni. Bí Ẹdan ṣe jẹ àmì tí ó tún jẹ ọ̀rìṣà awo Ògbóni yí ló jẹ kí ó ṣe pàtàkì láti ṣe àtúpálẹ̀ rẹ̀ ní ìbámu pẹ̀lú àṣà àwùjọ Yorùbá.

Lawal (1995:37) sọ pé 'Edan Ògbóni is a coupled male and female brass figures with iron stems joined with chain at the heads'. Iyẹn ni wí pé, Edan Ògbóni jẹ ère méjì tí wọn fí idẹ dà tí wọn fí èlè ẹ̀sẹ̀ wọn tí wọn sì fí ẹ̀wọn so orí wọn pọ̀.

Ìmọ̀ ẹ̀rọ̀ iwakùsà lálawùjọ̀ Yorùbá fí yé wa pé nhkan àlùmóòní ilẹ̀ Yorùbá ni àwọn irin bí bàbà (bronze), fàdàkà (silver), idẹ (brass), èlè (iron), òjé (lead) àti wùrà (gold). Àpilẹ̀kọ̀ yíí rí àrídájú pé mètá nínú àwọn irin wònyí ni wọn fí jin àwọn òrìṣà ibílẹ̀ Yorùbá kan. Gégé bí àpẹ̀rẹ̀, Ọ̀bàtálá ni wọn fí òjé jin, wọn fí èlè jin Ògún wọn sì fí idẹ jin Ọ̀sun.

Nínú iwádií wa, a rí àrídájú pé méjì nínú àwọn irin wònyen ni wọn fí rọ̀ Edan Ògbóni. Idẹ̀ ni wọn fí da Edan, èlè ni wọn fí ẹ̀sẹ̀ rẹ̀, bẹ̀ẹ̀ sì ni èlè ni ẹ̀wọn tí wọn fí so orí takotabo ère méjèjì pọ̀. Idẹ̀ tí ó jẹ̀ àmì Ọ̀sún jẹ̀ àròkò abiyamọ̀, ọ̀lá àti ẹ̀wà. Idẹ̀ kíí dípẹ̀tá bẹ̀ẹ̀ sì ni kíí dógùn-ún. Àwọn àgbà ọ̀mọ̀ràn a máa sọ pé ikán kí í mu idẹ̀, òrìrò kí í ro òjé. Èrì tí wọn fí lélẹ̀ nínú ipèdè yíí ni pé idẹ̀ àti òjé kí í bàjẹ̀. Ewé awẹ̀dẹ̀ ni àwọn Yorùbá fí n wẹ̀ idẹ̀. Etí odò tàbí ilẹ̀ àbàtá ni a ti máa n sába rí ewé yíí. Wọn máa n fí wẹ̀ esì tàbí ipín burukú dānù. Ewé awẹ̀dẹ̀ wúlò púpọ̀ nínú ètùtù atúnpin-in-yàn, ọ̀gò ríràpadà àti oògùn atórìṣe. Ídí niyẹn tí àwọn èyàn fí máa n sọ pé:

Awẹ̀dẹ̀ wẹ̀ orí mi

Awèrìṣà wẹ̀ orí mi.

Ewé òrònbó ni wọn fí n wẹ̀ bàbà ní tìrẹ̀. Ídí niyí tí àwọn àgbà tún fí máa n sọ pé Oníbàbà ló ni òrònbó, Oníde ló ni awẹ̀dẹ̀.

Àwọn Ògbóni gbàgbọ̀ pé idẹ̀ tí ó jẹ̀ àmì Ọ̀sun ni àròkò abiyamọ̀, ọ̀lá àti ẹ̀wà tí ó jẹ̀ àṣẹ̀ tí ó wà lára Edan Ògbóni. Torí nàà Edan Ògbóni ni agbara láti sọ àgàn di ọ̀lómọ̀, Edan lè sọ alábiíkú di alábiyẹ̀ bẹ̀ẹ̀ sì ni ó tún lè sọ ọ̀tòṣi di ọ̀lórò tí onítòhún bá ti sìn ín tokàntòkàn tí kò sì hùwà ọ̀dálẹ̀. Bákan nàà ni gbogbo nhkan ẹnì tí ó bá sá di Edan Ògbóni á máa rẹ̀wà sì, ibàjẹ̀ kankan kò sì ní ba láyẹ̀ rẹ̀.

Èlè jẹ̀ àmì Ọ̀gún tí ó dúró fún agbára àti iṣẹ̀gun torí nàà àwọn ògbóni gbàgbọ̀ pé àṣẹ̀ agbára àti iṣẹ̀gun wà lára Edan Ògbóni. Lawal (1995: 38) tilẹ̀ sọ pé Ọ̀bálùfọ̀n Ọ̀gbódirin ni alágbẹ̀dẹ̀ àkókó ní Ilẹ̀-Ifẹ̀ bẹ̀ẹ̀ nàà ló tún jẹ̀ ọ̀ba. Ó sọ àsoyẹ̀ pé Ọ̀gbódirin pé kánrin lórí ipò ọ̀ba, lílẹ̀ sì ni wọn le kúrò lórí itẹ̀ nígbà tí ijoba rẹ̀ sù wọn. Orúkọ Ọ̀gbódirin yíí ni àwọn ògbóni sọ di ifòròpàròkò tí wọn fí n kí ara wọn ní Ogbó atọ̀! Ìwúre ẹ̀mí gígùn àti atúbótán rere fún àwọn ọ̀mọ̀ ẹ̀gbẹ̀ ní itumọ̀ rẹ̀.

Wàyí ò, ẹ̀ jẹ̀ kí a wo Edan Ògbóni fúnra rẹ̀ yàtò sí àwọn irin tí wọn fí ẹ̀sẹ̀ àgbékalẹ̀ rẹ̀. Ère ibejì takotabo Edan Ògbóni jẹ̀ àmì iṣòkan láààrin takotabo ní àwùjọ̀ Yorùbá lápapọ̀. Tokótẹ̀pọ̀n akọ̀ Edan kò farasin bẹ̀ẹ̀ sì ni tòbòtoyàn abo Edan ló hānde. Itumọ̀ èyí ni pé àwọn èyà ara tí àwọn èyàn àwùjọ̀ fí n ẹ̀sẹ̀ abiyamọ̀ kò sá pamọ̀. Èyí tùmọ̀ sí agbára iṣabiyamọ̀ tàbí ibísí àti irẹ̀si. Odù Ifá Ọ̀dí Méjì nàà jẹ́rìí sí igbéyàwó àti abiyamọ̀ sísẹ̀ báyií pé:

Funfun niyí eyín

Ègùn gágàrà niyí orùn

Ọ̀mú ẹ̀kìṣíkí niyí obínrin

A dífá fún Èjì Odi

Tó n sunkún àìlóbínrin

Tó n fojoojúmọ̀ káwóbotan

Èrò Ipò

Èrò Ọ̀fà

Ìgbà ìdí di méjì nàà la dọ̀lómọ̀.

(Abímbólá, 1983:54)

Àwọn Yorùbá a tún máa pa òwe pé okó kan, òbò kan kì í bímọ̀ tì. Ìgbàgbọ̀ Yorùbá tí Ifá yíí fídí rẹ̀ múlẹ̀ ní pé lilo okó àti òbò lásìkò tí ọ̀kúnrin àti obinrin bá bá ara wọn sùn yẹ kí ó yorí sí oyún níní. Kí obinrin sì fi oyún nàà bímọ̀ àbíyè.

Èrò wọn ni wí pé bíbímọ̀ àbíyè ni kò ní jẹ́ kí àwùjọ́ ó parun tí iran ènìyàn kò fi ní tán ní orílẹ̀ ayé. Àwọn Ọ̀gbóni fi yé wa pé abiyamọ̀ ayé ni Ẹ̀dan Ọ̀gbóni. Orúkọ miiran tí wọn tún n pè é ní Iyá Ayé.

Àwọn Ọ̀gbóni a máa fa arò báyyí pé:

Lílẹ̀: Ọ̀mú iyá dun

Ègbè: Ẹ̀ se ni a jọ mu ún.

Èrèdí orin yíí ni pé àwọn Ọ̀gbóni gbàgbọ̀ pé ọ̀mọ́ iyá kan nàà ni gbogbo àwọn. Wọn tún máa n farò pé:

Ìpònrí awo ọ̀kan ni

Oye tiwa nípa fifá tí àwọn Ọ̀gbóni n farò Ọ̀mú iyá dun, ẹ̀ se la jọ mu ún àti ipònrí awo ọ̀kan ni wí pé okùn tí ó so gbogbo ọ̀mọ́ ẹ̀gbé Ọ̀gbóni ni Ẹ̀dan Ọ̀gbóni. Wọn a tún máa farò pé:

Ọ̀kan soṣo ni Ẹ̀dan tí ó fi bí igba ọ̀mọ́

Ìṣẹ̀ yíí fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ wí pé oríṣi méjì ni Ẹ̀dan Ọ̀gbóni, ọ̀kan jẹ́ iléwọ́ tí kò tóbi púpọ̀. Ọ̀gbóni lè fi èyí kọ́ ọ̀rùn tàbí kí wọn fi sínú àpò ẹ̀wù tàbí àpò àbìrán ¹wọn. A sì lè fi wé aago ọ̀wọ́ tí à n dè mó ọ̀rùn ọ̀wọ́ lọ sí ọ̀de.

Ẹ̀dan Ọ̀gbóni nílá kì í dédẹ̀ sídìí kúrò ní Ilédì. Ẹ̀dan Ọ̀gbóni nílá yíí nàà ni òrìṣà tí àwọn awo Ọ̀gbóni n bọ, ìdí rẹ̀ ni wọn sì ti n búra. Ibẹ̀ ni wọn ti n múlẹ̀ lásìkò orò ifinimawo. Ẹ̀dan Ọ̀gbóni nílá yíí ni a lè fi wé aago nílá tí a gbé kọ́ sí ẹ̀gbé ọ̀giri nínú ilé ẹ̀ni.

Àmì idánimò ni Ẹ̀dan Ọ̀gbóni tí kò tóbi jẹ́. Kò sí ibi tí ọ̀mọ́ awo kò lè lọ́ tí Ẹ̀dan Ọ̀gbóni bá ti wà lára rẹ̀. Abájọ́ tí wọn fi máa n farò pé:

Lílẹ̀: Ọ̀jísẹ̀ Ẹ̀dan kíí rá

Ọ̀jísẹ̀ Ẹ̀dan kíí nù.

Ègbè: Kíí rá Láké

Kíí nù Lókò

Kíí nù Lólà,

Teé délé Ọ̀ràngún Ọ̀lọ̀mọ́ Ọ̀gbóyè

2. Tíòrì Àmúlò

Tíòrì lílò nínú ìṣẹ̀ akadà ni fifi ojù ìmò sáyẹ̀nsì ẹ̀ se àtúpalẹ̀ agbèkalẹ̀ èrò ẹ̀ni. Tíòrì lílò a máa jẹ́ kí ìṣẹ̀ akadà gún rẹ́gẹ̀, ó sì máa n buyi kún un. Tíòrì Ìfàmìpàròkò tí a mò sí sẹ̀míótíkì (Semiotics) ni a fi ẹ̀ se àtúpalẹ̀ ìwé àpilẹ̀kọ́ yíí. Tíòrì Ìfàmìpàròkò jẹ́ ilàna ìbáńsòrò láì ẹ̀ se àmúlò ọ̀rọ́ ẹ̀nu rára. C. S. Pierce àti Ferdinand de Saussure ni aṣíwájú nínú àwọn agbàterù tíòrì Ìfàmìpàròkò. Sebeok (2001, p.15) sọ pé:

Semiotic theory underscores the instinctive capacity of all living organisms to produce to produce and understand signs.

¹ Àbìrán jẹ́ àpò àpamọ̀wọ́ tí a fi aṣọ́ rán.

(Tíòrì Ìfàmìpàrokò jẹ agbára àtínúdá àwọn ẹ́dà abẹ̀mí láti ẹ̀ àmì kí wọn sì tún ní àgbọ̀yẹ̀ àmì).

Leech àti Onwuegbuzie (2008) ẹ̀ ̀pẹ̀júwe Ìfàmìpàrokò bí 'A science that explains the relationship between signs including talk and text and the intended specific meanings'. Kókó ohun tí wọn sọ ní pé sáyẹ̀nsì tí ó ̀sàláyẹ̀ ibásepò láàrin àwọn àmì kanra ̀rò ̀nu àti àkòsílẹ̀ pẹ̀lú ìtumò wọn pátó tí a ní lókàn ní àmì lílò. Ìfàmìpàrokò Ajemàsà ní tíòrì tí a fí ẹ̀ àtúpalẹ̀ iwé àpilẹ̀kọ̀ yíí torí pé ̀un ló ẹ̀ rẹ́gí pẹ̀lú síẹ̀ àtúpalẹ̀ ̀dan Ògbóni ní àwùjọ̀ Yorùbá èyí tí ó jẹ̀ àfojúsùn isẹ̀ yíí. A pinnu láti ẹ̀ àmúlò tíòrì yíí torí pé lára àṣà àwùjọ̀ Yorùbá tí ó jẹ̀ b́arakú awo Ògbóni ibílẹ̀ ní àmì lílò, ètùtù síẹ̀, ẹ̀bọ̀ rírú, ère lílò àti ̀rìṣà bíbọ̀. A fí idí rẹ̀ múlẹ̀ pé ̀dan Ògbóni ní àgbà nínú àwọn ̀rìṣà tí Ògbóni n bọ̀ ère idẹ̀ ní ̀dan Ògbóni. Àdìitú ní ̀dan Ògbóni lódò àwọn ̀gbẹ̀rì, awo ló yé kò lẹ̀ yé ̀gbẹ̀rì torí pé ̀gbẹ̀rì kò ní inú àkóròsì. Àt́rì ̀gbò, iye_n àwọn ̀gbẹ̀rì kò gbé ̀rù awo.

3. Ojúẹ̀ tí Ògbóni n fí ̀dan ẹ̀ ní Àwùjọ̀

Ògbóni jẹ̀ èèkàn pàtàkì nínú isẹ̀lú ibílẹ̀ ní àwùjọ̀ Yorùbá. Lára ojúẹ̀ Ògbóni ní síẹ̀ orò ipẹ̀b́ fún ̀ba tuntun àti síẹ̀ ètùtù ipínsẹ̀ fún ̀ba tí ó bá wàjà. Bẹ̀ẹ̀ náà ní àwọn isẹ̀ abẹ̀nú kan wà tí Ògbóni n ẹ̀ fún àwùjọ̀. ̀wẹ̀, yàtò sí orò ipẹ̀b́ àti ètùtù ipínsẹ̀ ̀ba tó wàjà, awo Ògbóni a máa ẹ̀ ipètùsááwò ní àwùjọ̀. Lára àwọn ojúẹ̀ wọn ní a ẹ̀ aláyẹ̀ ní sòkí ní abala isàlẹ̀ yíí.

3.1. Gbèsè síṣin

Àwọn Ògbóni a máa ẹ̀ àmúlò ̀dan láti gba gbèsè. Akọ ̀dan ní wọn máa gbé lẹ̀ sí agboolé òjigbèsè tí ̀ni tí jẹ̀ ní gbèsè bá ti lẹ̀ fí ẹ̀jọ̀ òjigbèsè sun Ògbóni. Kánkán bí ewé iná ẹ̀ n jó ̀mọ̀ ní àwọn ẹ̀bí òjigbèsè yóò san gbèsè tí èniyàn wọn jẹ̀. Àpẹ̀rẹ̀ burúkú ní kí Ògbóni fí ̀dan sin gbèsè. Ẹ̀ ní Ògbóni máa n sọ gbèdẹ̀ke ojọ̀ tí òjigbèsè gbòdò san gbèsè ̀rùn rẹ̀ bí bẹ̀ẹ̀ kọ̀ ̀dan yóò sí ojú idẹ̀ tí í ẹ̀ ojú agan² wò wọn yàtò sí ojú ̀jé tí ó jẹ̀ ojú ̀rò. Ilẹ̀ tí wọn bá ti kùná láti san gbèsè tí èniyàn wọn bá jẹ̀ máa n tú tàbí di ahoroni tí wọn bá ti kùná láti san gbèsè ̀rùn wọn.

Àṣà ifẹ̀dansingbèsè yíí a máa ba àwọn èniyàn àwùjọ̀ ilẹ̀ Yorùbá lẹ̀rù torí náà gbogbo ̀nà ní wọn máa n gba nítorí kí ẹ̀bí wọn má bàa kó wọn sí iyonu ̀dan Ògbóni. A gbọ̀ wí pé Ògbóni lẹ̀ gbé dúkiá tà, kódà tó fí kan nnkan abẹ̀mí bí odidi èniyàn tí wọn bá rí ní agboolé òjigbèsè lábẹ̀ àṣẹ̀ ̀dan.

3.2. Ìjà tí ó bá mú itàjèsílẹ̀ dání

Awo Ògbóni a máa fí ̀dan yanjú aáwò tí ó bá mú itàjèsílẹ̀ dání yálà ìjà ààlà ilẹ̀ ní áàrin agboolé méjì (tàbí jù bẹ̀ẹ̀ lẹ̀) tàbí ààlà oko. Bí àwọn Ògbóni bá ti gbé ̀dan sí orí ilẹ̀ tí ó fa aáwò kò sí ̀nikẹ̀ni tí ó gbòdò dé ibẹ̀ mó títí tí wọn yóò fí yanjú ̀rò náà.

3.3. Fífi ̀dan Ògbóni yanjú ̀rò ojì

Àwọn Ògbóni a máa fí ̀dan yanjú ̀rò ojì. Ohun tí Yorùbá n pè ní ojì ní kí ̀rò obínrin fífẹ̀ di ìjà láàrin ̀kùnrin méjì. ̀kùnrin kan lẹ̀ yàn aya aláya ní àlẹ̀ tàbí kí ̀kùnrin yan obínrin àfẹ̀sónà ̀kùnrin m̀íràn lórẹ̀. Bí ẹ̀jọ̀ ojì bá ti lè sí bẹ̀ẹ̀ náà ní idájọ̀ yóò ẹ̀ mọ̀. ̀kùnrin tí ó jẹ̀bí lẹ̀ sanwó itàjẹ̀, wọn lẹ̀ fí àṣẹ̀ ̀dan lẹ̀ e kùrò ní ilú, wọn lẹ̀ fí àṣẹ̀ lẹ̀ tókùnrintobínrin tí wọn jẹ̀bí ẹ̀sùn kùrò láàrin ilú.

² Èyí ní ojú akọ̀ tàbí ojú èle.

Nígba miiran èwè, wón lè ta ènì tí ó jẹ́bì èsùn ojí lẹ́rú. Wón lè ẹ̀ idájọ́ ikú fún, pàápàá tí ó bá ẹ̀ iyáwó awo ni ọ̀rọ́ ojí jọ pa wón pò.

Yàtò sí Ìpètùsááwò, Ògbóni a máa fí Ẹdan dẹ̀rò àjàkálẹ̀ àrùn àti ibínú àwọn àlùjànnú ní àárín ilú. Àwọn Ògbóni lè bọ Ẹdan lorúkọ ilú. Bákan náà ni wón lè fí ewé èrò wẹ̀ Ìyá (Ẹdan) kí wón sì fí omi èrò náà wón gbogbo ilú tàbí àwọn ààyè kan ní àárín ilú. Èyí ni kí àlàáfia lè jọba, kí ó sì lè àwọn èbúrú lọ tàbí pa wón dānu pátápátá.

4. Àgbálogbábò

Fífi ojú àṣà àwùjọ ẹ̀ atúpale Ẹdan Ògbóni ni kókó tí àpilẹ̀kọ yíi dá lé. Tíòrì Ifàmipàrokò ajemáwùjọ ni a fí ẹ̀ atúpale isẹ̀ náà. A mēnuba oríṣi àwọn irin tí wón jẹ̀ ohun àlùmọ̀nì Yorùbá gégé bí imò èrò iwakùsà tí fí idí rẹ̀ múlẹ̀. A sọ̀rò lórí àwọn òrìṣà tí wón fí idẹ̀, ọ̀jẹ̀ àti èlè jìn. A ẹ̀ atúpale àwọn ojúṣe tí awo Ògbóni ibílẹ̀ tàbí àbòríjìn n fí Ẹdan ẹ̀ ní àwùjọ yàtò sí ní àárín awo.

A kíi bá oníṣu wà á dé ibi egùn. Abẹ̀rẹ̀ tó nínú ogún ológún, diẹ̀ tó nínú nnkan onínkan. Ibi tí atúpale wá nílàna àṣà àwùjọ lórí Ẹdan Ògbóni mọ̀ lásikò yíi rée. Àmọ̀ sáá, isẹ̀ iwádii kò gbọ̀dò dúró sójú kan daari. Nítorí náà, isẹ̀ n tèsíwájú.

Ìwé Ìtókasi

Abimbólá, W. (1968). *Ìjìnlẹ̀ Ohùn Enu Ifá*, apá kìíní. Ìbàdàn: Oxford University Press.

Adéoyè, C. L. (1985). *Ìgbàgbò àti Èsìn Yorùbá*. Ìbàdàn: Evans Brothers (Nigeria Publishers) Limited.

Adépegba, C. (1991). *Yorùbá Metal Sculpture*. Ìbàdàn: Ìbàdàn University Press.

Anyebe, A. P. (1989). *Ògbóni, (The Birth and growth of the Reformed Ògbóni Fraternity)* Lagos: Sam Lao Publishers.

Dáramọ̀la, O àti Jeje (1968). *Àṣà àti Òrìṣà ilẹ̀ Yorùbá*. Ìbàdàn: Oníbon Òjẹ.

Diedre Bádẹ̀jọ (1996). *Ọ̀sun Sẹ̀gẹ̀sì, The Elegant Deity of Wealth, Power and Femininity*. New Jersey: Diedre L. Bádẹ̀jọ.

Frobenious, L. (1913). *The Voice of Africa: Vol. 1*, New York: Bloom Benjamin Inc.

Johnson, S. (1926). *History of the Yorùbás*, Lagos: C. M. S.

Kómọ̀láfẹ̀, K. (1995). *African Traditional Religion: Understanding the Ògbóni Fraternity*, Lagos: Ifá - Òrúnmìlà Organisation.

Lawal, B. (1995). *À Yà Gbó, À Yà Tọ́, New Perspective on Ẹdan Ògbóni in African Arts*, Vol. 28, No. 1. ULCA. James St. Coleman African Studies Centre.

Leech, N. L. & Onwugbuzie, A. J. (2008). Qualitative data analysis: A compendium of techniques and a framework for selection for school psychology research and beyond. *School Psychology Quarterly*, 23(4), 587 - 604.

Ògúnbiyíi, J. A. (1951). *Ìwé Itàn Ifá, Agbigba àti Ọwọ̀ Ẹ̀rindínlógún*, Lagos: Ifẹ̀-Olú Press.

Sebeok, T. A. (2001). *Signs an Introduction to Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.

Simpson, G. E. (1980). *Yorùbá Religion and Medicine in Ìbàdàn*. Ìbàdàn: University Press.

Şotunde, F. I. (2012). *Ègbá Chieftaincy Institution*. Ìbàdàn: F. I. Şotunde Publishers.